

УДК 349.6:559.8

Роман Кірін,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного та господарського права
юридичного факультету Державного ВНЗ
«Національний гірничий університет»

ПОНЯТТЯ ГЕОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті обґрунтована наявність теоретичних і практичних основ для виділення специфічного правового угруповання — геологічного права, сформульовано його поняття та розкрито еколого-господарська юридична природа.

Ключові слова: мінерально-сировинна база, геологічне вивчення надр, геологічні правовідносини, геологічне право.

Довготривале інтенсивне використання ресурсів надр у межах головних гірничопромислових регіонів України призвело до значних змін геологічного середовища. Так оцінюється екологічна складова надрокористування стратегічним природоохоронним законом [1]. Натомість у промисловій (господарській) складовій, при розгляді проблем розвитку мінерально-сировинної бази України (далі — МСБ) акцентується увага на потребі зваженого системного підходу, оптимальним варіантом якого є збалансоване використання ресурсів держави і приватного бізнесу та запровадження інноваційно-інвестиційного механізму надрокористування, що дасть змогу: а) підвищити ефективність засобів впливу з боку держави на розвиток геологічної галузі; б) забезпечити впровадження сучасних ефективних форм господарювання; в) створити додаткові робочі місця на підприємствах МСБ; г) зменшити її залежність від імпорту окремих видів мінеральної сировини та зміцнити експортний потенціал [2].

Безумовно, що для реалізації зазначених планів мінерально-сировинної політики країни необхідна відповідна правова база. Втім, на відміну від еколого-правових, так само і господарсько-правових досліджень, проблемам правового регулювання геологічної діяльності уваги приділялось явно недостатньо, а поняття геологічного права взагалі не розглядалось.

Теоретичною основою досліджень у галузі вітчизняного надроправа (надро-

вого права) є праці В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкової, О. А. Грицан, І. М. Козьякова, М. В. Краснової, О. В. Леонової, О. Ю. Макаренка, Н. П. Медведєвої, О. М. Олійника, С. В. Разметаєва, Ю. С. Шемчушенка, О. П. Шем'якова, В. К. Філатової, І. В. Хохлової та інших.

Проблеми права геологічного вивчення надр

Однією з перших в юридичній науці України комплексне дослідження сукупності правових приписів, присвячених геологічному вивченню надр (далі — ГВН) виконала В. К. Філатова, яка дійшла висновку, що право ГВН, будучи субінститутом, що входить до складного інституту надрокористування, являє собою таку систему юридичних норм і засобів, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин щодо забезпечення раціональної, екологічно безпечної діяльності з отримання інформації про надра при вилученні обмеженої кількості корисних копалин з надр (дослідно-промислова розробка) з метою задоволення потреб суспільства та держави. Враховуючи наявність сукупності специфічних суспільних відносин у сфері ГВН, ознаки і риси якого відрізняють його від інших видів діяльності, наявність та потребу в особливих джерелах права, які б регулювали ці відносини, дослідниця стверджує про визначеність самостійного місця субінституту права

ГВН у складі права надрокористування як підгалузі гірничого права [3].

Така точка зору не є безспірною, адже гірничі правовідносини, як, власне, і геологічні, не є тотожними із надроправовими відносинами, а виступають лише їх складовими частинами, навіть якщо і основними. Так само співвідносяться й гірниче право та геологічне право з надроправом. Останнє, в свою чергу, на думку автора, поділяється на три структурні елементи [4]: *а) надроресурсне право; б) надрохоронне право; в) право безпеки надр.*

Очевидно, що всі три блоки є цілісними, послідовними, взаємообумовленими складовими, які об'єднує загальний правовий об'єкт — державний фонд надр, а відособлюють певні види георесурсів (надроресурсів) (мінеральні ресурси, геоінформаційні ресурси, ресурси підземних порожнин, геоенергетичні ресурси тощо) і відповідні види діяльності (геологічна діяльність, гірнична справа, будівельна діяльність, енергетична діяльність тощо). Уявляється, що подібний дуалізм юридичної природи характерний й для інших еколого-господарських (еколого-промислових, ресурсо-господарських) правових угруповань, що поєднують два види родових об'єктів — природний ресурс та господарську діяльність.

У той самий час слід погодитися з тим, що центральне місце в сукупності геологічних відносин, безумовно, належить відносинам з ГВН, адже саме цей вид відносин переує іншому, не менш економіко значущому, але більш капіталоемному виду гірничих відносин — відносин із видобування корисних копалин (далі — ВКК).

Що стосується власне права ГВН, то його можна розглядати субінститутом права надрокористування лише в частині загальних питань, оскільки воно є системною складовою надроправа (надроправові відносини). В цілому ж надрогеологічні відносини разом із особливою частиною права ГВН (геологічні відносини), на нашу думку, входять до структури предмета геологічного права. Аналогічна позиція автора і щодо іншого виду права надрокористування — права ВКК, загальна частина якого (надрогірничі відносини) разом із особливою частиною (гірничі відносини) належать до кола впливу гірничого права.

Така диференціація відображає переважно теоретичні засади формування системних складових надроправа, адже сукупність гірничих, геологічних та підземних відносин має достатньо тісний взаємозв'язок, який в динаміці може відображати і їх окремий розвиток, і зміну одного виду відносин іншими і супроводження. Так, на практиці ГВН включає дослідно-промислову розробку родовищ корисних копалин, яка за своєю природою є різновидом ВКК. У свою чергу, останній може супроводжуватися експлуатаційною розвідкою, тобто по суті окремим видом ГВН. Це зайвий раз підкреслює, що необхідність виникнення та здійснення правовідносин викликає лише наявність згаданих об'єктів, адже відсутність останніх позбавляє сенсу існування будь-яких правовідносин, унеможливаючи становлення відповідного правового угруповання.

Об'єкти геологічних правовідносин

Проведені дослідження дають підстави для висновку, що надросферні об'єкти можуть бути представлені як 3-вимірною моделлю з усією багатоманітністю загальної, родової та безпосередньої структури (1-й вимір) з множинністю проявів у комплексній, інтегрованій, диференційованій формах (2-й вимір) залежно від матеріального, нематеріального та дієвого змісту (3-й вимір) надроправових відносин.

Так, відповідно до висунутої теорії, до загальних комплексних об'єктів геологічних правовідносин віднесемо такі.

1. *Матеріальні блага:* а) природні блага — природні об'єкти і природні ресурси, що залучені, були залучені чи можуть бути залученими до геологічної діяльності, у тому числі геологічні території та геологічні об'єкти; б) речові та майнові блага — речі та майно в сфері геологічної діяльності, у тому числі цінні папери, документи і майнові права.

2. *Нематеріальні блага:* а) інтелектуальні блага — результати, продукти геологічної інтелектуальної і творчої діяльності; б) інформаційні блага — геологічна інформація; в) особисті немайнові блага в сфері геологічної діяльності.

3. *Дієві блага*: а) виробничі блага — послуги і результати здійснення геологічної діяльності; б) організаційні блага — процеси і результати управління геологічною діяльністю.

Предмет геологічного права

Очевидно, що претензія на статус галузі права має бути обґрунтована перш за все наявністю однорідної за своїм змістом сукупності суспільних відносин. Саме існування специфічного предмета, який об'єктивно вимагає правової регламентації, дає підстави для відокремлення відповідного правового угруповання із своєрідним видом суспільних відносин.

Одним з видів надроправових відносин, безумовно, слід вважати геологічні правовідносини, що виступають предметом геологічного права. *Під геологічними відносинами, на нашу думку, слід розуміти відносини, що виникають у процесі організації, здійснення та припинення геологічної діяльності чи переходу або супроводження інших видів користування надрами.* Такі види зумовили об'єктивну диференціацію суспільних відносин, а відтак — існування й відповідних суміжних, перш за все надроресурсних, правових сукупностей: а) *геологічне право*; б) *гірниче право*; в) *підземне право*.

Отже, геологічне право, як і будь-яку іншу правову галузь, можна визначити, насамперед, за предметною ознакою, тобто за сукупністю суспільних відносин, що регулюються нормами геологічного права. Навіть в умовах, коли важлива частина останніх інтегрована у норми надроправа або гірничого права, не можна не помітити об'єктивне існування системи норм, які регулюють геологічні відносини [5].

Таким чином, зміст предмета геологічного права визначається трьома поняттями: «*організація геологічної діяльності*», «*здійснення геологічної діяльності*», «*припинення або перехід геологічної діяльності в інший вид користування надрами чи супроводження його*». Тобто наявність унікального специфічного об'єкта геологічних правовідносин обґрунтовано доводить існування геологічного права, адже тільки в сфері геології існує унікальне органічне поєднання

геологічної діяльності із надрокористуванням.

Ознаки геологічного права

Неповторні особливості процесів ГВН, створення геологічних об'єктів і геологічних територій, отримання та розпорядження геологічною інформацією дістають вияв у всіх оригінальних суб'єктах геологічної діяльності. Саме ця юридична специфіка суспільних геологічних відносин є першоосновою вирізнення їх як предмета правового регулювання окремою спеціалізованою галуззю геологічного права.

Останніми роками, із прийняттям стратегічних Загальнодержавних програм розвитку МСБ, істотно розширилося, достатньо розвинулося та набуло якісно нового змісту геологічне законодавство, що становить нормативно-правову базу геологічного права як галузі права [6—8].

Нижче наведемо головні та очевидні аргументи і факти, що, на нашу думку, обґрунтовують: державний інтерес до існування геологічного угруповання нормативно-правових актів; специфіку суспільних відносин (геологічних), що регулюються і складають предмет самостійного регулювання; наявність особливих нормативно-правових актів в цій сфері.

1. *Економічна безпека держави.* На території України, яка становить 0,7 відсотка світової території, виявлено до п'яти відсотків усіх мінерально-сировинних ресурсів земної кулі; належне державне управління в галузі ГВН дало б змогу мінімізувати імпорту сировини, збільшити власне ВКК, значно підвищити *економічну незалежність і безпеку держави* [9].

2. *Мінерально-сировинна і екологічна безпека держави.* Систематичне ГВН і картування території будь-якої держави є основою, що дає змогу поєднати *раціональне природокористування з екологічною безпекою* — як сучасною, так і майбутньою [2].

3. *Державне управління галуззю.* Державна геологічна служба України (далі — ДГС) включає спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з ГВН і використання надр та інші суб'єкти геологічної діяльності [10]; в Україні встановлено професійне свято

працівників геології, геодезії та картографії — *День геолога* [11].

4. *Галузевий геологічний менеджмент.* Проведення робіт по ГВН організується та координується ДГС на основі *державних комплексних або цільових програм, міжгалузевих і галузевих планів, проєктів, відповідних норм і правил* (ст. 37 Кодексу України про надра).

5. *Галузь геологічного законодавства.* Геологічне законодавство має дуалістичну юридичну природу як за формою, так і змістом його нормативно-правових актів, що виявляється у їх диференціації (еколого-господарський підхід) згідно з Класифікатором галузей законодавства України, за яким до законодавства про промисловість (*промислове законодавство*) належать акти, що регулюють відносини у таких галузях промисловості, як «Геологія. Геодезія і картографія» (*геологічне законодавство, геодезичне та картографічне законодавство*), а до законодавства про природні ресурси та охорону довкілля (*природоресурсне законодавство, природоохоронне законодавство*) віднесені приписи законодавства про загальні питання охорони і використання надр, види користування надрами та інші, тобто *законодавства про надра* [12].

6. *Галузь економічної діяльності.* Дуалістичну природу геологічної діяльності (професійно-будівельний підхід) виявляє й інший класифікатор, за яким діяльність у сфері інжинірингу, геології та геодезії належить до професійної, наукової та технічної діяльності (секція М), а такий вид геологічної діяльності, як розвідувальне буріння, є будівництвом (секція F) [13].

7. *Геологічна освіта.* В Україні підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за рівнем бакалавра в галузі знань «Природничі науки» здійснюється за напрямом підготовки «Геологія» [14], а за рівнями спеціаліста і магістра — за спеціальностями «Геологія» та «Геологія нафти і газу» [15].

8. *Геологічна наука.* В Україні підготовка фахівців вищої кваліфікації здійснюється в такій галузі науки, як «Геологічні науки» за спеціальностями: «Загальна та регіональна геологія», «Геологічна інформатика», «Геологія твер-

дих горючих копалин», «Геологія нафти і газу», «Геофізика» тощо; в той самий час, зазначимо, що спеціальність «Буріння свердловин» віднесена до групи спеціальностей «Розробка корисних копалин», що входить до галузі науки «Технічні науки» [16].

Висновки

Нарешті слід узагальнити ознаки і сформулювати поняття власне геологічного права як галузі права. Отже, *геологічне право — це, по-перше, комплексна галузь права, яка являє собою сукупність різних за юридичною природою норм, що регулюють органічний за змістом комплекс суто геологічних та суміжних з ними суспільних відносин, а саме: надроправових, гірничих, підземних, земельних, екологічних, господарських, майнових, організаційних, управлінських, екологічних, інформаційних, фінансових, міжнародних та ін.* Тобто предмет геологічного права зовні уявляється юридично різнорідним, проте єдиним у соціальному відношенні, отже, є соціальною цілісністю. До того ж, слід зазначити, що згадані види відносин об'єктивно необхідні для здійснення геологічної діяльності, але за своєю економічною природою не є геологічними — ці відносини лише створюють відповідні передумови функціонування геологічних відносин. Оскільки для геологічного права характерним є поєднання різнорідних інститутів профілюючих (фундаментальних) та спеціальних галузей права, за умов домінування останніх, є підстави говорити про *геологічне право як про спеціальну комплексну (змішану) галузь*.

По-друге, *геологічне право є інтегрованою (полісуб'єктною) галуззю права, норми якої регулюють відносини особливого складу геологічних суб'єктів: Українського народу, як суб'єкта права власності на надра; ДГС, у тому числі Державної служби геології та надр України; державних підприємств, установ та організацій геологічної галузі; інших суб'єктів геологічної діяльності; творчих та інших громадських організацій.* Загалом же специфіка суб'єктного складу геологічного права полягає в оригінальній

сукупності їх прав і обов'язків, що реалізується у таких сферах: а) суб'єкти організації та проведення ГВН; б) суб'єкти реалізації державної політики в геологічній галузі; в) суб'єкти регіональних геологічних досліджень, пошуків і розвідки корисних копалин; г) суб'єкти накопичення і зберігання геологічної інформації; ґ) суб'єкти встановлення кондицій на мінеральну сировину для підрахування запасів корисних копалин; д) суб'єкти проведення наукових досліджень у сфері ГВН; е) суб'єкти координації і здійснення геологічного контролю; є) суб'єкти створення геологічних об'єктів і територій; ж) суб'єкти моніторингу геологічного середовища і МСБ. Здійснити вплив на поведінку подібного кола суб'єктів можна за допомогою прийомів і способів переважно імперативного методу, що характеризує геологічне право як галузь адміністративно-правової родини підсистеми публічного права.

По-третє, геологічне право — це міжпредметна (поліоб'єктна) галузь права, що зумовлено такою узагальнюючою

для усіх геологічних суб'єктів сферою основної діяльності, як геологічна діяльність та пов'язана з нею діяльність (господарсько-правовий предмет). У свою чергу, ця діяльність має певну специфіку — безпосередній зв'язок із використанням природних та інформаційних властивостей геологічних ресурсів, зосереджених або характеризуючих геологічне середовище і, зокрема, ділянки надр, геологічні об'єкти та території (еколого-правовий предмет).

Таким чином, геологічне право України — це спеціальна комплексна, інтегрована галузь права — система правових норм, які регулюють геологічні відносини, що виникають між геологічними суб'єктами з приводу організації, здійснення та припинення геологічної діяльності чи переходу або супроводження інших видів користування надрами з метою задоволення мінерально-сировинних та інших інтересів у природних та інформаційних властивостях геологічних ресурсів, зосереджених або характеризуючих геологічне середовище.

ПРИМІТКИ

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21.12.2010 р. // Офіційний вісник України. — 2011. — № 3. — Ст. 158.

2. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року : Закон України від 21.04.2011 р. // Офіційний вісник України. — 2011. — № 39. — Ст. 1581.

3. Філатова В. К. Правові засади геологічного вивчення надр в Україні : монографія / В. К. Філатова, Т. М. Шульга. — Х. : ФІНН, 2011. — С. 29.

4. Кірін Р. С. Право геологічного вивчення надр: загальні положення : монографія / Р. С. Кірін. — Д. : Національний гірничий університет, 2011. — С. 17.

5. Кірін Р. С. Предмет регулювання геологічного права / Р. С. Кірін // Збірник тез Республіканської наук.-практ. конф. «Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін» (м. Харків, 25—26.11.2010 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. — Х. : НЮАУ імені Ярослава Мудрого, 2010. — С. 73—74.

6. Кірін Р. С. Джерела геологічного права (частина 1) / Р. С. Кірін // Вісник Академії митної служби України: Серія «Право». — 2010. — № 2 (5). — С. 110—118.

7. Кірін Р. С. Джерела геологічного права (частина 2) / Р. С. Кірін // Вісник Академії митної служби України: Серія «Право». — 2011. — № 1 (6). — С. 116—122.

8. Геологічне право України: Систематизований збірник нормативно-правових актів / уклад. Р. С. Кірін. — Д. : Національний гірничий університет, 2012. — 1030 с.

9. Указ Президента України від 03.02.2010 р. № 90/2010 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 3 лютого 2010 року «Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у галузі геологічного вивчення і використання надр» // Офіційний вісник України. — 2010. — № 8. — Ст. 381.

10. Закон України «Про державну геологічну службу України» // Офіційний вісник України. — 1999. — № 48. — Ст. 2335.

11. Указ Президента України від 07.02.1995 р. № 110/95 «Про День геолога» // Голос України. — 1995. — № 28.

12. Наказ Мініюсту України від 02.06.2004 р. № 43/5 «Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України» // Юридичний вісник України. — 2004. — № 28.

13. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.10.2010 р. № 457 «Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010» // Бухгалтер. — 2011. — № 44.

14. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2006 р. № 1719 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» // Офіційний вісник України. — 2006. — № 50. — Ст. 3333.

15. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 787 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» // Офіційний вісник України. — 2010. — № 67. — Ст. 2406.

16. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 р. № 1057 «Про затвердження Переліку наукових спеціальностей» // Офіційний вісник України. — 2011. — № 78. — Ст. 2893.

Кирич Роман. Поняття геологического права Украины.

В статье обосновано наличие теоретических и практических основ для выделения специфической правовой общности — геологического права, сформулировано его понятие и раскрыта эколого-хозяйственная юридическая природа.

Ключевые слова: *минерально-сырьевая база, геологическое изучение недр, геологические правоотношения, геологическое право.*

Kirin Roman. Concept of geological legislation of Ukraine.

The article gives a definition to theoretical and practical basis of partitioning a specific legal commonality of geological law, states its determination and reveals its environmental and economical legal nature.

Key words: *mineral resources base, geological study of subsurface resources, geological legal relations, geological legislation.*